

TC.
AKSARAY BELEDİYESİ

MAHABBET-NÂME
YUSUF-I HAKÎKÎ BABA

1
2

Yusuŕ-ı Hakiki Baba
Mahabbet-nâme

Hazırlayan: Ali Çavuŕođlu

ISBN: 978-975-650-100-9

TC.
Aksaray
Belediye Baŕkanlıđı
Kùltür ve Sosyal İŕler Mùdùrlùđù
Kùltür Yayınları No.:1

Birinci Basım
Ankara / Kasım 2009

Cilt Tasarımı: Emin Bebek
Sayfa Düzenei: Emel Yalçın

Cilt Baskı: Balkan Matbaası
Baskı: Erek Matbaacılık
Büyük Sanayi 1. Cad. No. 17/1 İskitler
Altındađ/Ankara

TC.
Aksaray Belediyesi
Tel: 0 382 213 54 92-94
Faks: 0382 213 68 84

www.aksaray.bel.tr
belediye@aksaray.bel.tr

TC.
AKSARAY BELEDİYESİ

MAHABBET-NÂME
YUSUF-I HAKİKÎ BABA

Hazırlayan:
Ali ÇAVUŞOĞLU

3
2

İÇİNDEKİLER

TAKRİZ	7
ÖN SÖZ	9
KISALTMALAR.....	12
BİRİNCİ BÖLÜM	
A. Yusuf-ı Hakikî'nin Hayatı Şahsiyeti ve Eserleri.....	13
a. Hakikî'nin Hayatı	13
b. Adı ve Mahlası.....	18
c. Ölümü	20
B. Tasavvufî Şahsiyeti ve Kültür Çevresi	21
C. Eserleri	26
İKİNCİ BÖLÜM	
A. Mahabbet-nâme'nin Şekil Özellikleri	39
a. Nazım Şekli	39
b. Eserin Vezni	40
c. Kafiye ve Redif	40
d. Sık Kullanılan Edebî Sanatlar	41
d1. Cinas	41
d2. Teşhis.....	43
d3. Teşbih.....	43
d4. Telmih	44
d5. İktibas	45
B. Mahabbet-nâme'de Dil, Muhteva Özellikleri ve Tasavvufî İstilahlar	46
a. Dil ve İmlâ.....	46
b. Mahabbet-nâme'nin Söz Varlığı.....	48

c. Mahabbet-nâme'de Geçen Atasözleri.....	49
d. Deyimler	51
e. Mahabbet-nâme'nin Muhteva Özellikleri	52
e1. Mahabbet-Cemâl	53
e2. Şeyh-Mürid.....	55
e3. Şeriat-Sünnilik	57
e4. Felsefe-Hikmet	59
e5. Yaşadığı Devirle İlgili Düşünceleri.....	59
e6. Eserde Yer Alan Şahıs, Eser, Yer, Kavim İsimleri	61
e7. Eserin Değeri.....	62
e8. Yararlandığı Kaynaklar.....	63
f. Mahabbet-nâme'de Geçen Tasavvufî İstılahlar	64

SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA.....	91
METİN TEŞKİLİNDE İZLENEN YOL.....	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Mahabbet-nâme'nin Tenkitli Metni.....	99
İndeks.....	415
EKLER.....	419

TAKRİZ

Milletleri millet yapan en önemli üç faktör dil, din ve tarihtir. Kültürün en önemli bu üç unsuruna sahip olamayan başka bir ifadeyle milli ve manevi değerlerini kaybeden toplumların tarih sahnesinden silindikleri sıkça görülen bir hadisedir. Siyasi, sosyal, tarihî, edebî vb. hangi açıdan bakılırsa bakılınsın milletlerin varlık iddiaları doğrudan doğruya kültürleriyle ilişkilidir.

A. Hamdi Tanpınar'ın "kökü mazide olan âtiyim" sözü bireylerin ve toplumların tam da bu var oluş durumunu özetler. Geçmişte kalmamak, ama gelecekte söz sahibi olmak için geçmişten kopmamak da elzendir. Çünkü dünya bilim tarihi sadece biyolojik ve fizyolojik açıdan değil, ruhsal ve manevi değerler açısından da geleceğin, geçmişteki temeller üzerinde şekillendiğini ortaya koymuştur.

Çok şükür, Türk milleti mefahir dolu geçmişiyile dünyanın gıpta ettiği zengin kültür temellerine sahiptir. Mevlana, Hacı Bektaşî Veli, Yunus Emre, Hamidüddin-i Aksarayî (Somuncu Baba), Hacı Bayram-ı Veli ve sayılamayacak kadar çok ata ve babalar gelecek nesillere zengin bir miras bırakmışlardır.

Elinizdeki bu eser, Mahabbet-nâme, zengin mirasımız içerisindeki gül goncalarından sadece biridir. Ne yazık ki bugüne kadar bizim için karanlıkta kalmış bir gül goncası idi. Bugün bilim adamlarımızın çabalarıyla bu gül açıldı. Ondan okuyan herkesin dimağında bir koku kalsın diye Hakiki Baba'nın kaleminden damlayan sevgi damlalarıyla açılan bir gül yaprağı takdim ediyoruz o kadar. Hakiki Baba "Der-Mahabbet" (Sevgiye Dair) başlıklarıyla yer alan beyitlerde diyor ki:

"Peşin olarak söyleyelim ki, bizim güzel söz söylemek; söylenmemiş sözleri bulup meydana çıkarmak gibi bir kaygımız yok; bütün çabamız, her gün sayısız aşk mektupları yazılan evrende birkaç satır yakalayabilmek; aşk esinlerini hissetmek.

Dini de dünyayı da diri tutan ilimdir; cehaletten ne din olur ne de takva. Ancak insan, ister âlim olsun ister câhil, takvasız olursa yine bir faydası yoktur. Âlim de yumuşak huylu, sakin tabiatlı olmalıdır. İçinde ilim adamı olmayan topluluklar uyurgezer gibidirler. Dinin hayatı ilim ve amel ile; amelin güzeli ise aşkla yapılanıdır.

İşte aşkla söylenen, aşkla okunması gereken en önemli eserlerden birisi de Yusuf Hakiki Baba'nın Mahabbet-name'sidir. Aksaray Belediyesi olarak bu eseri sizlere ulaştırmanın haklı gururunu yaşıyoruz.

İstiyoruz ki; kendimizi ve ecdadımızı tanıyalım.

İstiyoruz ki; kültür köprülerimizden gençlerimiz geçip dedeleriyle görüşsün.

İstiyoruz ki; ecdad ile ahfad aynı dergâhta, aynı ovada buluşsun.

İstiyoruz ki; gençlerimiz pergel gibi olsun. Ayaklarının birisi daima memleketlerinde kalsın ama diğer ayakları da dünyayı dolaşsın, ufku açılsın.

Bu eserin okunmasını, idrak edilmesini, gönül dünyamızın yıldızlarına dua edilmesini temenni ediyor, sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

ÖN SÖZ

Türk Edebiyatında 15. Asır, mesnevi asrı denecek kadar çok sayıda mesnevinin yazıldığı üretken bir asırdır. Bu asırda gerek dinî edebiyat gerekse klâsik edebiyat çerçevesi içerisinde düşünülen büyük şahsiyetlerin, sonraki asırlarda devam eden derin izleri vardır.

15. asır bilhassa dinî-tasavvufî edebiyat alanında müstesna bir yere sahiptir. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*'da Fuad Köprülü'nün dediğine göre 13. asırdan itibaren Anadolu'da yaygınlaşmaya başlayan tasavvuf ve tarikatlerin büyük şahsiyetler yetiştirmesi, çok sayıda insanın bu kişilerin çevresinde toplanmaları, tasavvufun yaygınlaşmasına sebep olduğu gibi, belli başlı tasavvufî şahsiyetleri merkezi yönetime karşı da güçlü bir konuma getirmiştir. Yazdıkları eserlerde insanlara birlik, kardeşlik, adalet, sevgi, yardımseverlik gibi yüce duygular aşımaya çalışan bu kişilere - zaman zaman anlaşmazlıklar ve yakınmalar olsa da- devlet de yardımcı olmuştur. Bölge ve yönetimin ileri gelenleri bu kişilere saygı göstermişler; saygılarını, desteklerini, onlar adına vakfettikleri hankâh, zaviye, tekke ve arazilerle göstermişlerdir.

Yûsuf-ı Hakîki de hem kendi çevresi hem de dönemi itibariyle bahtiyar kişilerdendir. Babası, "Somuncu Baba" adıyla bilinen Hâmid-i Velî'dir. Somuncu Baba, Hacı Bayram-ı Velî'nin de şeyhidir. Yûsuf'un şeyhi ise Hacı Bayram'dır ve Aksaray'da onun bir halifesi olarak görev yapmıştır. Yûsuf, babası kadar şöhret ve etki sahibi olmamakla birlikte yazdığı eserlerden anlaşıldığı kadarıyla ve babasından kalan tekkenin şeyhliğini, vakıf mülklerin gözetimciliğini sürdürdüğüne bakılacak olursa önemli bir şahsiyettir.

Tamamının tasavvufa dair olduğu anlaşılan eserleri üzerinde bugüne kadar etraflı ve ciddî bir araştırma, inceleme yapılmamış olması tasavvuf tarihimiz açısından bir eksikliktir. Bilhassa *Mahabbet-nâme* isimli eseri, farklı konulardaki nasihatleri, mürit ve şeyhin vasıfları; tasavvufun tanımı, tasavvu-

fun nasıl anlaşılması gerektiği, felsefe ile tasavvuf arasındaki farklar, insanların tasavvufu nasıl anladıkları gibi konuları da içermesi dolayısıyla tasavvuf tarihimiz açısından önemli olmalıdır.

Ayrıca *Mahabbet-nâme* pek çok tasavvuf terimi içermektedir ve zengin bir kelime hazinesine sahiptir. Arapça, Farsça kelimeler çoğunlukta olmakla birlikte; “baş tutmak, baştan çıkmak, can atmak, can oynamak, dili uzamak, dış bilemek, elden ayaktan düşmek, gönül bağlamak, göz kabak şişirmek, göze kül ekme, yüzü yere inmek, yüz üze sürünmek, yüzüne göre şebeklemek, yürek oynatmak” gibi yüzlerce deyim ve “benlik, börk, çaruk, çul, divşürmek, eleklü, eslemek, gizlembeç, göyünmek, gözgü, ılkı, issi, ıssı, kıkırmak, kancaru, kayıkmak, konkuldamak, sagulamak, samurdamak, ulak, uyuk, yoş” gibi pek çok Türkçe kelimeler içermesi bakımından da bir dil yadigârı olarak önemlidir.

Bu sebeple biz, Yûsuf-ı Hakîkî'nin *Mahabbet-nâme* adlı eserini doktora tez konusu olarak incelemeye karar verdik ve çalışmalarımıza başladık.

Mahabbet-nâme'nin Manisa Muradiye Kütüphanesi'nde bulunan nüshasının mikrofilmünü aldık. Daha sonra Konya İl Halk Kütüphanesi'nde de bulunan ve *Hakîkî-nâme* adıyla anılan eserin aslında *Mahabbet-nâme* olduğunu tespit ettik ve Manisa nüshasına nazaran eksik olan bu nüshanın da fotokopisini aldık. Türkiye kütüphanelerinde ve kaynaklardan yaptığımız araştırmalar sonucu Türkiye dışındaki kütüphanelerde eserin başka bir nüshasıyla karşılaşmadık.

Ayrıca müellifi diğer eserleri vasıtasıyla da daha iyi tanıyabilmek amacıyla, ulaşabildiğimiz eserlerinin mikrofilmelerini temin ettik. Bunlar: *Metaliu'l-İman*, *Tasavvuf Risalesi* ve *Hakîkî-nâme*'nin Mevlâna nüshasıdır. Sadi Somuncuoğlu'nun hususî kütüphanesinde bulunan *Hakîkî-nâme* nüshasını ise bulunduğu mekânda ve kısa süreli inceleme imkânım oldu. Ne yazık ki bu nüshanın mikrofilmünü henüz temin edemedim. Ayrıca Mısır Hidiviye Kütüphanesi'de varlığı bilinen *Hakîkî-nâme*, *et-Tesnîm* ve *er-Rahîk el-Mahtûm* adlarındaki eserlerine de ne yazık ki ulaşamadım.

Bu eserlerden bilhassa *Hakîkî-nâme*'nin hem konu hem de dil bakımından *Mahabbet-nâme*'ye çok benzeyen yönleri olduğunu söyleyebilirim; ancak *Hakîkî-nâme* her bakımdan daha zengin ve daha hacimli bir eserdir. Tezimizin inceleme kısmında, ilgili olduğunu düşündüğümüz yerlerde zaman zaman bu eserlerden de alıntılar yaptık ve yararlandık.

Müellifin hayatı, eserleri ve tasavvufi kişiliğiyle ilgili olarak kaynaklardan bilgi topladıktan başka, Aksaray'da yaşamış olması ve türbesinin de orada olması dolayısıyla yerinde araştırmalar yaptım ve elde ettiğim bilgileri inceleme kısmında kullandım.

Kaynaklarda eserlerinin isminin anılmasından başka hemen hemen hiçbir bilgi bulunmayan Yûsuf-ı Hakîkî'nin kimliğini, hayatını tespit etmek amacıyla sık sık diğer eserlerine müracaat ettim. Transkribe olarak hazırladığımız, mesnevî nazım şekliyle yazılan eserin metnini Manisa nüshası üzerine bina ettikten sonra inceleme konularını şu şekilde belirledik: Hakîkî'nin Hayatı, Adı ve Mahlası, Ölümü, Tasavvufi Şahsiyeti ve Kültür Çevresi, Eserleri, *Mahabbet-nâme*'nin Şekil, Üslûp ve Dil Yönünden İncelenmesi, *Mahabbet-nâme*'nin Dil ve Muhteva Özellikleri, *Mahabbet-nâme*'de Geçen Atasözleri, *Mahabbet-nâme*'nin Muhteva Özellikleri *Mahabbet-nâme*'de Geçen Tasavvufî İstihlalar.

Daha sonra metnin kurulmasında izlediğimiz yolu ve inceleyebildiğimiz kadarıyla vardığımız sonucu ortaya koyduk.

Metnin söz varlığını ortaya koymak amacıyla ise fonksiyonel bir indeks hazırladık. Bu amaçla; Türkçe, Arapça, Farsça isim, sıfat, zarf, fiil, birleşik sözcük ve deyimlere yer verdik. İsim, fiil, birleşik fiil ve kelimelerde yer alan çekim eklerini göstermedik. Ayrıca İsim, sıfat tamlaması, zarf grubu, ünlem grubu, tekrar gibi kelime gruplarıyla; ve, vü, u, ü, ile, de bağlaçları indekste gösterilmemiştir.

Bu çalışmada, eserin incelenmesi yönünde yardım ve teşvikler-de bulunan Ali Rıza Karabulut, Prof. Dr. Cihan Okuyucu Beylere; Prof. Dr. Ümit Tokatlı Beye; hususî kütüphanelerinde bulunan Hakîkînâme nüshasını görmeme fırsat veren ve müteakip çalışmalarda yardımdan kaçınmayacaklarını ifade eden Sadi Somuncuoğlu ve Tümen Somuncuoğlu Beylere ve tezin her aşamasında hiçbir yardımı esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Arslan Bey'e, eserin kitaplaşması için hiçbir fedakarlıktan çekinmeyen Aksaray Valisi Orhan Âlimoğlu'na ve belediye başkanı Nevzat Palta'ya teşekkürü bir borç biliyorum.

Ali Çavuşoğlu

Kısaltmalar

- a** : Yazma eserde sayfanın sağ yüzünü ve beyitte birinci mısraı ifade eder.
- a.e.** : Aynı eser.
- a.g.e.** : Adı geçen eser.
- a.g.y.** : Adı geçen yer
- a.y.** : Aynı yer.
- b** : Yazma eserde sayfanın sol yüzünü ve beyitte ikinci mısraı ifade eder.
- b.** : Beyit.
- bak.** : Bakınız.
- c.** : Cilt.
- Doç.** : Doçent.
- Dr.** : Doktor.
- h.** : Hicrî
- Haz.** : Hazırlayan.
- K** : Konya Merkez Kütüphanesindeki yazma Mahabbetname'yi ifade eder.
- Krş.** : Karşılaştır.
- M** : Manisa Kütüphanesindeki yazma Mahabbetname'yi ifade eder.
- Nr.** : Numara
- Prof.** : Profesör
- s.** : Sayfa.
- ss.** : Sayfalar.
- TTK** : Türk Tarih Kurumu.
- TDK** : Türk Dil Kurumu
- Vr.** : Varak.
- Yay.** : Yayınları, yayınevi.
- +** : Bir yazmada, diğerine kıyasla, bulunan sözcük, mısra, beyit gibi fazlalıkları ifade eder.
- : Bir yazmada, diğerine kıyasla, bulunan sözcük, mısra, beyit gibi noksanlıkları ifade eder.

BİRİNCİ BÖLÜM

A. YÛSUF-I HAKİKÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ ve ESERLERİ

a. Hakîkî'nin Hayatı

Yûsuf-ı Hakîkî, Somuncu Baba adıyla anılan Hâmid-i Aksarâyî (Hâmidüddin-i Kayserî)¹'nin oğludur; dedesi de Mûsâ-yı Kayserî adıyla anılan meşhur bir zattır. Aslen Türkistanlı oldukları bilinmektedir. Kayserî'ye ne zaman geldikleri kaynaklarda belirtilmiyor ise de Şeyh Hâmid-i Aksarâyî'nin neslinin Yûsuf'la devam ettiği ifade edilir. Yûsuf, *Hakîkî-nâme* adlı eserinde yer alan, “zîkr-i isnâd-ı hırka” başlıklı şiirde ailesi ve tarikatı hakkında bilgi verir:

¹ Hakîkî'nin babası, Somuncu Baba adıyla meşhur, aslen Kayserili Şeyh Hâmid bin Musa'dır. Somuncu Baba *Künhü'l-Ahbar*'da söylendiğine göre zahir ve batın ilimlerinde şöhret sahibi olmuş, kendisini gizlemek için Bursa'da ekmekçilik yaparak geçimini sağlamış ve Şemseddin Fenari kendisinin öğrencisi olmuştur. Bayezid'in, yaptırdığı camide ona vaizlik vermesi ve halkın kendisine teveccühünün artması üzerine burayı terk etmiş ve Aksaray'a yerleşmiştir. Zahren Şeyh Ali-i Erdebilî'den tarîk alıp Veysilere dahil olmakla birlikte, batınen Bayezid-i Bistâmî hazretlerinin ruhaniyyetinden istifade etmiş olduğu ve Hazret-i Hızır'la sohbetinde bulunduğu ehl-i keşfin şehadetleriyle sabit olduğu da ifade edilir. Hacı Bayram-ı Velî'nin müşşidi olan Somuncu Baba h.815'te vefat etmiş ve buna “Tâc-ı Ârifine” terkihiyle tarih düşülmüştür. Bu bilgilere ilave olarak Ali Rıza Karabulut, *Kayseri İlmîyye Tarihi'nde Meşhur Mutasavvıflar* isimli eserinde Somuncu Baba'nın mezarının Aksaray'da olduğunu ve bu hususta eski kaynakların hiçbir şüpheye mahal vermeyecek kadar ittifak içerisinde olduklarını kaydeder (Bak. A.g.e., s. 118, Seyyid Burhaneddin Hazretleri Hizmet Vakfı Yay., Kayseri 1994); Somuncu Baba'nın eserleri şunlardır: 1. *Şerhu Hadis-i Erbain*, 2. *Risaletü'z-zikr* (Bu eser de Ali Rıza Karabulut tarafından tercüme edilerek adı geçen eserinde nakledilmiştir.), 3. *Silahu'l-Mürîdîn*, 4. *Kâşifu'l-Esdâr an-Vechi'l-Esrâr* ve ayrıca şiirleri de bulunmaktadır. (Bak. Ali Rıza Karabulut a.g.e.) (Bak. Hayrettin İvgin, “*Somuncu Baba'nın Yeni Bulunan Bir Eseri ve Diğer Eserleri*”, Erciyes Yöresi 1. Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnoğrafya Sempozyumu Bildirileri, s. 55 Kayseri 1991; Ethem Cebecioğlu, Hacı Bayram-ı Velî, Kültür Bakanlığı 1991); Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya* (Hazırlayanlar. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), Kitabevi Yay., İstanbul 2006, c. 2, s. 466.

Karamanlı Şeyh Şücâ, Sultan Şücâeddin de Hâmid-i Kayserî'nin öğrencilerindedir. (Bak. Ali Rıza KARABULUT, *Kayseri İlmîyye Tarihi'nde Meşhur Mutasavvıflar*, s.64, Kayseri 1994)

Hem zi-ecdâd-ı men zi-Şemsü'd-dîn
‘İzz-i dîn şems-i dîn şeh-i fuğalâ
Kıtb-ı ‘âlem zi-şeyh Hâmid bûd
Ki nazîri ne-dâşt der-takvâ
Hem zi-sultân Hâcî Pâşâ bûd
Hırka-i in İzz-i dîn Yûsuf-râ²

Buradan hareketle dedesinin Şemseddin Mûsâ-yı Kayserî; babasının Şeyh Hâmid, şeyhinin Hâcî Paşa (Hacı Bayram-ı Velî) ve adının İzzeddin Yûsuf olduğunu öğreniyoruz.

Ayrıca “Kaşide der-Tevhîd” başlıklı kasidesinin sonunda yer alan şu iki beyitte Somuncu Baba’nın oğlu olduğunu açıkça söyler.

Tertibi bozar ‘ışk iricek
‘Âdet mi kor ol ya hod kavâ’id
Eksüklü kuluñ Haķikî yâ Rab
Der Yûsuf İbn-i Şeyh Hâmid³

Yûsuf-ı Hakikî’nin *Hakikî-nâme*’sinde babası Şeyh Hâmid’e, Hacı Bayram-ı Velî (Hacı Paşa)’ye⁴, ayrıca 1427 (h.831)’de vefat eden Hoca Ali

² Hakikî-nâme, Mevlâna nüshası: Mevlâna Müzesi Nr. 2430, vr.20a.

³ Hakikî-nâme, Mevlâna nüshası: Mevlâna Müzesi Nr. 2430, vr. 80/b

⁴ Buradaki Hacı Paşa, aşağıda hakkında bilgi vereceğimiz Hacı Paşa değil, Hacı Bayram-ı Velî’dir. “Risâlet-i Akval-i Hacı Bayram-ı Velî” isimli eserde Hacı Bayram-ı Velî’ye “Hacı Paşa” denmektedir. Hacı Bayram’ın mutasavvıflar arasındaki yaygın adlarından biri de Hacı Paşa’dır. Yoksa bunu, Osmanlı mantık ve tıp bilginlerinden Şeyh Ekmeli’-d-din’in öğrencisi Molla Fenârî ve şair Ahmedî’nin çağdaşı Hacı Paşa ile karıştırmamalıdır.” (Ethem Cebecioğlu, Hacı Bayram-ı Velî, Kültür Bakanlığı 1991, s. 32; A.İhsan YURD, Akşemseddin, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., s. 44, Ankara 1994).

Hacı Paşa [ö.827/1424(?)]; Anadolu’nun İbni Sina’sı diye anılan hekim, kelâm âlimi, müfessir bir kişi olan Hacı Paşa’nın asıl adı Celâleddin Hızır’dır ve Konyalıdır. Kâhire’de Hanefî fakihî Ekmeleddin el-Bâbertî’den dinî ve aklı ilimleri okumuş. Anadolu’dan okumak için Mısır’a gelen Molla fenârî, Ahmedî, Bedreddin-i Simâvî ve Müeyyed b. Abdülmü’min gibi kişiler ondan yakınlık görmüşler; bir ders arkadaşı da Seyyid Şerif-i Cürçânî’dir. Pek çok eseri arasında Siraceddin el-Urmevî’nin mantık konusundaki eseri *Metâli’u’l-Envâr*’ın Kutbiddin et-Tahtânî tarafından yapılmış şerhi *Levâmi’u’l-Esrâr* üzerine bir haşiye olan *Şerhu Levâmi’u’l-Esrâr fi Şerhi Metâli’u’l-Envâr* isimli eser de bulunmaktadır. (Bak. Diyanet İslam Ansiklopedisi, Hacı Paşa, madde yazarı: Cemil Akpınar, c.14, s.492)

Ayrıca Hakikî’nin *Tasavvuf Risâlesi* isimli eserinde şöyle bir hikayet anlatılmaktadır: **Hikâyet:**Künci Sinan, Hacı Paşa’m hazretinden rivâyet itdi ki Şeyh Hâcî Paşa buyurdu ki: Dir üç kerre hazret-i şeyhuñ kemâl-i irşâdına ve tekmline imân getürmiş bir anda ki kendüliksüz bir maķâma iletđi ki **fi mak’adi sîdkın ‘inde melikin muķtedir** andan ‘ibâretdür hazret-i şeyhuñ vilâyet-i vücûdiyle vardum ve anuñ göziyle müşâhede itdüm anda bir kerre yine ansuz varmak istedüm yaķın varıcaķ yine dönderdiler

Alaaddin-i Erdebili'ye ve onun oğlu, 1447 (h.851)'de vefat eden Şeyh-i Şâh İbrahim'e medhiyelerinin bulunduğu düşünülecek olursa Yûsuf-ı Hakîki 1447 yılında hayattadır⁵. Ayrıca Fatih'in Aksaray'ı Osmanlı sınırları içine kattıktan sonra 851/1476 tarihinde yaptırdığı tahrirde, Dânişmendlilerden Yağıbasan'ın oğlu Melik Mahmud Hankâhı ile alâkalı olarak "Vağf-ı Hânkâh-ı Mağmud der-Taşarruf-ı Halefû'l-Meşâyih Hazret-i Baba Yûsuf der-Aksaray Muğarre bi-Berât-ı Sulţan me'a-Mülk" kaydının düşüldüğüne bakılırsa Yûsuf'un, Aksaray'ın fetih tarihi olan 874/1469 tarihinde de hayat-ta olduğu anlaşılır⁶.

Fatih Sultan Mehmet zamanında, Melik Mahmud Gazi Hankâhı'na Baba Yûsuf tasarruf ediyordu. Hicrî 881(m.1476)'de Aksaray, Osmanlılar tarafından fethedildiği zaman, Yûsuf-ı Hakîki bu hankâhın şeyhi idi. Kendisinden evvel hankâhın şeyhi babası Şeyh Hâmid-i Veli idi. Hicrî 906 (m.1500-1501) yıllarında II.Bayezid adına Aksaray vakflarını tespit eden defterde de bu hankâh vardır. Bu defterde "Hâmidü'd-din-zâde" Baba Yûsuf'un evlat vakfı yer alır. "Evhadü'd-din" ve "Şeyh Safiyyü'd-din" adlarında iki oğlu olduğu ve evlatlarına vakfettiği yerler tafsilatlı bir şekilde yazılmıştır. Sultan III. Murad adına yazılan, hicrî 992 (m.1584) tarihli defterde de 'Şeyh Hâmid Mahallesi' nüfusu yazılırken, buradaki nüfusta 15 mükellef erkeğin Şeyh Hâmid-i Veli torunları olduğu babalarının adlarıyla gösterilmiştir.⁷

Yûsuf-ı Hakîki'nin ne zaman doğduğu belli değildir, fakat babasının 815 (m.1412)'te öldüğü ve oğlu Hakîki'nin eğitimini müridi Hacı Bayram'a havale ettiği⁸ düşünülecek olursa o sıralarda henüz bir çocuk olmalıdır. Zira *Mahabbet-nâme'nin* Manisa müstensihinin eserin sonunda verdiği tarih de bunu göstermektedir. *Mahabbet-nâme* (M) nüshasının müstensihisi eserin sonuna ilave ettiği ve kendisine ait olan on beş beyitlik "Târih" bölümünde yaşının 86 olduğunu söylerken kitabı temize çektiği tarihin de müellifin ölümünden bir sene sonra olduğunu ifade eder. *Mahabbet-nâme'nin* (M)

---

didiler ki seni Şeyhuñ getürdidi saña ansuz bunda gelmek yokdur diyü girü döndiricek birine anda imân getürdüm ve bir dahî kendüzüm bir 'azametile gördüm ki on sekiz bin 'âlemi çoltuğum altında bir panbuğ tulubı gibiyidi ol hâldeyiken bir el omuzuma yuğandı nażar itdüm gördüm hazret-i şeyh aydur ki Monla Hacı şaşın ki mağrûr olmayasın hâ dir kendüme gelicek yine şeyhuñ kemâline imân getürdüm (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 2974, 48b.)

⁵ Ahmet AKGÜNDÜZ, Somuncu Baba, es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Yayını, s.138-139, İstanbul 1992.

⁶ Ahmet AKGÜNDÜZ, Somuncu Baba, s. 149.

⁷ Bu bilgiler Aksaraylı Şahin BAŞER'in, Şeyh Hâmid-i Veli Somuncu Baba isimli kitabından alınmıştır. Bak. Şahin Başer, Şeyh Hâmid-i Veli-Somuncu Baba, Prestij Matbaacılık, s. 129, İst. 1995).

⁸ Ahmet AKGÜNDÜZ, Somuncu Baba, s.138.

nüşhasının ketebe kaydı ise 894'tür. Milâdî takvime göre bu da 1488'dir; bir eksiği ise Yûsuf-ı Hakîkî'nin vefat tarihidir.

Evliya Çelebi ondan "El-Hac Bayram Velî⁹ öğrencilerinden olup Ankara'da ledün ilmini tamamlayıp Aksaray'da Bayramî tarikatinde öncü olmuştur.¹⁰" diye söz eder. *Osmanlı Müellifleri*'nde ilim ve irfan sahibi bir zat olduğu, *Hakîkî-nâme* isminde iki cilt üzerine tertip edilmiş bir divanının, *Mahabbet-nâme* ve *Metali'ul-İman* adlı eserlerinin de olduğundan söz edilir¹¹.

Osmanzade Hüseyin Vassaf da Metaliu'l-İman adlı bir eseri ve Muhammediyye tarzında iki cilt Hakikiname'si vardır, der ve aşağıdaki şiiri nutuklarındandır kaydıyla nakleder:

Ubbâd anın ibâdeti zevkinde dil-fürûz
Uşşâk anın muhabbeti şevkinde cân-feşân
Kim vasf idebilir Hakîkî bu râzî çün
Sıgmaz bu marifetde hemân kül(?) olur lisân¹²

Aksaray'da Güzel Baba, Hakîkî Baba, Baba Yûsuf isimleriyle de anılan ve manzumelerinde Hakîkî mahlasını kullanan Yûsuf-ı Hakîkî'nin mezarı Aksaray'da, Aksaraylıların evrak dedikleri, babası Somuncu Baba (Hâmid-i Kayserî, Hâmidüddin-i Aksarâyî)'nin kabrinin de bulunduğu Ervah Kabristanı'na yakın, Güzel Baba sokağında olup bugün bir ziyaret mahallidir.

⁹ Hacı Bayram-ı Velî: Tarikat silsilesi: Ebu'n-Necib Sühreverdî vasıtasıyla başlayan kol, Kutbuddin-i Ebherî, Rûknüddin Muhammed, Şihabüddin Muhammed-i Tebrizî, Cemaleddin Seyyid-i Tebrizî, İbrahim Zâhid-i Gilânî, Şems-i Tebrizî, Seyfüddin-i Erdebilî, Hâmidüddin-i Aksarâyî vasıtasıyla Hacı Bayram'da son bulmaktadır. (Şakâik-ı Nümaniyye ve Zeyilleri, I. Hadâiku'ş-Şakâyk, Haz. Dr. Abdulkâdir ÖZCAN, Çağrı yay. C.I, c.1 s.64, İstanbul 1989); (Bak. Selçuk ERAYDIN, Tasavvuf ve Tarikatler, Marifet Yayınları, s.255, İstanbul 1981) Aynı eserde Aziz Mahmud Hüdâî'nin kurduğu Celvetiyye tarikatinin Bayramiyye'nin bir şubesi olduğu belirtilir ve Celvetiyye'nin silsilesi şöyle sıralanır: Hz. Ali (r.a.), Habib-i A'cemî, Davut-ı Tâî, Marûf-ı Kerhî, Seriyî's-Sakatî, Cüneyd-i Bağdâdî, Mîmşad-ı Dineverî, Şeyh Ahmed-i Dineverî, Muhammed Bekrî, Şeyh Kadî Vecihü'ddin, Ebu İshak-ı Kazrutî, Ömer el-Bekrî, Ebu'n-Necib Abdü'l-Kâhir es-Sühreverdî, Şihabüddin-i Sühreverdî, Kutbu'd-din-i Ebherî, Rukne'd-din en-Nuhas, Şihabü'd-din-i Tebrizî, Cemâlî'd-din-i Tebrizî, İbrahim Zâhid-i Gilânî, Mustafa Safiyyü'd-din, Sadreddin-i Erdebilî, Ali-i Erdebilî, İbrahim-i Erdebilî, Hâmid-i Aksarâyî, Hacı Bayram-ı Velî, Hızır Dede-i Bursavî, Mehmed Muhyiddin Üftâde, Aziz Mahmud Hüdâî.

¹⁰ Evliya Çelebi, Seyahatname, Haz. Üçdal Neşriyat, c.3, s.845, İstanbul (Tarihsiz)

¹¹ Bursalı M. TAHİR, Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınevi, c.1, s.224, İstanbul (Tarihsiz)

¹² Osmanzade Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliya (Hazırlayanlar. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), Kitabevi Yay., İstanbul 2006, c.2, s. 466.

Yusuf-1 Hakiki Baba Türbesi'nin önceki hali

Somuncu Baba Türbesi'nin eski hali

Yûsuf-ı Hakikî'nin şeceresi şu şekilde nakledilir¹³: Yûsuf-ı Horasânî, Musa Kazım el-Kayseri, Şeyh Hâmidü'd-din Ebu Hâmid-i Aksarâyî: Baba Yûsuf-ı Hakikî, Halil Taybî (Şeyh Hâmid'in manevî oğlu, mezarı Darende'de), Yûsuf-ı Hakikî'nin oğulları Şeyh Evhadüddin ve Şeyh Safiyüddin.

b. Adı ve Mahlası

Edebiyatımızda Hakikî mahlasını kullananlar arasında Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah¹⁴; Hakikî Mustafa¹⁵; pek çok isimlerle anılan Sivrihisarlı Baba Yûsuf¹⁶; Hakikî Bey (ö.1002/1593)¹⁷, Şeyh Osman-ı Hakikî adıyla anılan şiirlerinde zaman zaman Hakikî ve Derviş Osman mahlaslarını kullanan (1037/1628)'de vefat eden, Divanı da olduğu belirtilen bir Şeyh Hakikî Bey¹⁸ gibi şahsiyetlerin yanısıra *Mahabbet-nâme* isimli eseri, doktora çalışmamızın konusu olan Yûsuf-ı Hakikî de bulunmaktadır.

Bugün kendisine ait olduğu bilinen *Mahabbet-nâme*, *Hakikî-nâme*, *Tasavvuf Risalesi* ve tercüme olan *Metâli'u'l-İman* isimli eserlerinde şairin adının ve mahlasının ne olduğunu öğreniyoruz. Konya nüshasında, *Hakikî-nâme*'nin başından alınan bir varak ile sonradan bir araya getirildiği anlaşılan

¹³ Şahin Başer'in *Somuncu Baba* adındaki kitabından şecerenin sadece bu kadarını bir fikir vermesi bakımından naklediyorum. Geri kalan kısmını almadım. Çünkü Çalışmamıza konu olan Yûsuf-ı Hakikî'nin bile hayatı hakkında sağlıklı bilgi bulamazken zamanımıza kadar getirilen bu şecerenin o kadar güvenilir olduğundan emin değilim. Ayrıca anlaşıldığı kadıyla Somuncu Baba ile ilgili yazılan eser ve yazılarda mesele, Somuncu Baba'nın soyundan geldiğini iddia eden Aksaraylılar ile Dareneliler arasında bir neseb tartışması şeklinde görülmekte ve birtakım suizanlara sebep olmaktadır. Aksaray'a Somuncu Baba ve Yûsuf-ı Hakikî türbesini ziyarete gittiğimde konuyla alakalı olan Şahin Başer Bey, neseb tartışmasının Aksaray'da mukim iki aile arasında da sürmekte olduğunu söylemişti. Hatta bir kısım insanlar türbelere bile zarar veriyorlarmış. Hakikî Baba türbesini ziyaretimde avluda bulunan panonun camlarının kırılmış ve tanıtım amacıyla asılmış resimlerle şecere kaydının yanmış olduğuna şahit olmuştum. Şahin Başer Beyefendiye bunun sebebini sorduğumda da mezkur tartışma olduğunu söylemişti. Şecere'nin altında da şu not bulunmaktadır: "Bu şecere rahmetli Perek-zâde Mustafa Efendi'nin topladığı Şeyh Hâmid-i Veli vereselerine ait padişah beratlarından, kadı hüccetlerinden ve Başbakanlık Arşivi'ndeki Ahkızın Defterleri'nden ve Muharrem Güzel'e babasından kalma vesikaların incelenmesinden ve Mehmet Hamzakadı'nın arşivindeki yazma vesikalardan ve padişahların nüfus sayımlarından çıkarılmıştır. (Eldaki orijinal metinlere göre krokiyi hazırlayanlar Abdurrahman evlatları Sabahattin-Selahattin-Sadetin Güzel imiş. Bilgileri sunan ise Mehmet Hamzakadı. Bak. Şahin Başer, *Şeyh Hamidü'ddin-i Aksarayî Ebu Hâmid-Şeyh Hâmid-i Veli*, s.175, Aksaray 1995)

¹⁴ Faruk Kadri Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Boğaziçi Yay., s. 216, İstanbul 1990

¹⁵ Bunlardan Hakikî Mustafa, Osman Paşa'nın oğlu olan ve Bağdad kolağası iken Bağdad valisi Hızır Paşa ile geçinemeyerek 1555-56 (h.963)'da Hindistan'a giden ve Farsça-Türkçe bir arada şiirleri bulunan bir divanı olduğu bilinen Mustafa'dır. Hakikî Mustafa'nın Süleymaniye Ktp., Fatih, Nr.3808'de bir divanı bulunmaktadır.

¹⁶ Ahmet Kartal, "*Şeyh Baba Yûsuf-ı Sivrihisari ve Eserleri*", Erciyes Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Henüz yayımlanmamış bir makale)

¹⁷ a.g.y.

¹⁸ Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya* (Hazırlayanlar. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), Kitabevi Yay., İstanbul 2006, c.1, s. 492.

eserin baş kısmında “Der Dîvân-ı Baba Yûsuf ibn-i Şeyh Hâmîd kıddesallâhu sırrahu” ifadesi bulunmaktadır.

Hakîkî-nâme'nin Konya nüshasında ise tam adının geçtiği beyitleri yukarıda nakletmiştik.

Mahabbet-nâme'nin Manisa nüshasına müstensih tarafından ilave edilen son on beş beytinde de adının Hakîkî olduğu belirtilir.

Metâli'ü'l-İman'ın 3a varağında, “...Hâdim-i fuğarâ Yûsuf ibn-i Hâmîd bin Mûsâ...” şeklinde geçmektedir. *Tasavvuf Risalesi*, *Metâli'ü'l-İman*'la birlikte ciltlenmiş; yazı karakterinden anlaşıldığı kadarıyla her ikisi de aynı hattat tarafından yazılmıştır. Bu eserin Vikaye yapıklarından birinde “Yûsuf-ı Hâkîkî'nin Taşavvuf Risâlesi” kaydı bulunmaktadır.

Mahabbet-nâme'de geçen aşağıdaki beyitlerden de mahlasının Hâkîkî olduğunu anlıyoruz:

2312. Hâkîkî'nün du'âsın sen kabûl it
Yolın anuñ hocam râh-ı vuşûl it
- 2519a. Hâkîkî kuluña ki ahşari'n-nâs
- 3453a. Cemâlün görmege toymaz Hâkîkî
- 3633a. Hâkîkî kime idersin di pendi

Hakîkî mahlasını alması, taklit ehli değil de tahkik ehli olması, taklitte muhabbetin bir arada olamaması ve bağlı bulunduğu yolun aşk ve muhabbet yolu olması dolayısıyladır. Ona göre âlemin yaratılmasına nasıl aşk sebepse, bizi Allah'a kavuşturacak olan da hakîkî aşktır. Yûsuf, eserinde “ışk-ı hâkîkî” terkihini de sık sık kullanır; mahlasını da buradan esinlenerek aldığı anlaşılmaktadır. Âşık Paşa'nın da *Garib-nâme*'de,

Kanı ol ışk-ı hakîkî kim bizi
Ala ilte göstere görklü yüzü¹⁹

olarak andığı, Hakîkî'nin de takip ettiği muhabbet yolu, sûret-perestlerin vasıtalar yoluyla ulaşmaya çalıştığı muhabbet değil, bütün varlığı terk ederek yalnız onda, onun cemâlinde fâni olmayı hedefleyen gerçek aşktır. Şu beyitlerden ve “der-Mahabbet” başlıklı bölümden bununla ilgili ip uçları ediniriz:

143. Fenâ-yı tâmm ile 'ömr-i beğâ bul
Mağabbet gözin aç nûr-ı liğâ bul

¹⁹ ¹⁹ Âşık Paşa Garib-name (Hazırlayan: Kemal Yavuz), TDK Yay. İstanbul 2000, c. 1/1, s. 31.

144. Gerekdür yolda evvel terk ü tecrîd
Gönülden tâ ki gide ‘umy-ı taqlîd
145. Bes ol dem ire Hâk’ dan naşr u te’yîd
Götüre zûlmeti envâr-ı tevhîd
146. Çün açduñ gözünü gördüñ yoluñı
Mezellâtuñ bilüp şağ u şoluñı
147. Gözetdüñ toğrı yoldan çıkmaduñ bil
Ki taqlîd ile dînuñ yıkmaduñ bil
148. Hudâ’ dan nâ-geh irüp nûr-ı tevfiğ
Saña yüz göstere bes ‘ilm-i tahkîğ
3192. Kime ‘ışk-ı hâkîkî virdi mestî
Nice eyleye ol şüret-perestî
3194. Kimün ‘ışk-ı hâkîkî rehberidür
Bil ol ‘aşık erenler serveridür

Hakîkî-nâme’deki bütün şiirlerinde de Hâkîkî mahlasını kullanır. Konya nüshası 10b varağındaki bir beyit şöyledir:

Söyleden yine ‘ışk şûrişidür
Bu rumûzı Hâkîkî’ye hâkğâ

c. Ölümü

Hakîkî, *Mahabbet-nâme*’sini hayatının sonlarına doğru nazm etmiştir; kendisi bu eserini epeyce yaşlandığı sıralarda yazdığını açıkça söylemektedir:

407. Ağardı saç saşal olduğ eger pîr
Velî ‘ışânımız çok yüzümüz kir
- 2508a. Hâkîkî hey utan saçuñ ağardı
- 3646b. Bizi uşlatmadı olduğumuz pîr

Bu beyitlerin ve (M) nüshasını onun ölümünden bir sene sonra istinsah eden müstensihin de düştüğü ketebe kaydının delâletiyle epeyce yaşlandıktan sonra vefat etmiş olmalıdır. Ayrıca babası h. 815 (m. 1412)’te vefat ettiğine ve Yûsuf da o sıralarda küçük bir çocuk olduğuna göre 90 yaşları civarında vefat etmiş olmalıdır. (M) nüshası müstensihinin, eseri onun ölümünden bir sene sonra h. 894 (m. 1488)’te yazdığını söylemesi de başka bir yoruma ihtiyâç bırakmamaktadır.

B. Tasavvufi Şahsiyeti ve Kültür Çevresi

Gölpınarlı'nın "Yûsuf İzzeddin Hakîki"ye ait olduğunu söylediği; Ahmet Akgündüz ve *Hakîki-nâme*²⁰ nin 100 varağı üzerinde dil alanında doktora çalışması yapan Erdoğan Boz'un Sivrihisarlı Yûsuf'a değil de Yûsuf-ı Hakîki'ye ait olduğunu söyledikleri Mevlâna Müzesi yazmaları arasında bulunan *Hakîki-nâme* ile Somuncuoğlu Nûshası ve *Tasavvuf Risalesi, Metâli'ul-İmân* isimli eserlerinden hareketle onun kültür çevresi ve mensup olduğu yol konusunda bir şüpheyeye mahal bulunmadığını söyleyebiliriz.

Gölpınarlı'nın *Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu Nr. 2430*'da yanlış olarak Sivrihisarlı Yûsuf'a ait olarak gösterdiği, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi gerçekte Somuncu Baba'nın oğlu Yûsuf-ı Hakîki'ye ait olan eserden naklettiği:

Ûutb-ı 'âlem zi-şeyh Hâmîd bûd
Ki nazîrî ne-dâşt der-taķvâ
Hem zi-sultân Hâc Pâşâ bûd
Hırķa-i in izz-i din Yûsuf-râ²¹

mısralarından babası Somuncu Baba'nın halifelerinden Hacı Paşa'dan hilafet aldığını öğreniyoruz. Bunu Evliyâ Çelebi de doğrular ve onun Yûsuf hakkında daha önce "El-Hac Bayram Veli öğrencilerinden olup Ankara'da ledün ilmini tamamlayıp Aksaray'da Bayramî tarikatinde öncü olmuştur."²² dediğini nakletmiştik.

Hakîki-nâme'nin Konya nüshası 252b varağında "der-Sekr" başlıklı bir şiirinde "erenler şâhı" diye andığı Hacı Bayram'a bağlılığını ifade eder:

Seyr-i bâtında olam belki ser-efrâz-ı cihân
Kişver-i kalbümü çün 'ışk-ı şehen-şâha virem
Dutmuşam çünkü Hâķîķî ol erenler şâhı
Etegin şanma gönül her hır-ı güm-râha virem

Ayrıca *Hakîki-nâme*'nin Konya nüshası 22b varağında yer alan ve şeyhi Hacı Bayram'ın ölümünden sonra yazdığı anlaşılan, "Medh-i Şeyh Hacı Paşa" başlıklı medhiyede şeyhine bağlılığını ve sevgisini ifade eder:

²⁰ Yusuf-ı Hakîki, Yusuf Hakîki Baba Divanı (Hazırlayan: Erdoğan Boz), Konya Valiliği İl Özel İdaresi İl Kültür ve Turizm Md., Kültür Yayınları Nr: 1, Konya Ağustos 2009.

²¹ GÖLPINARLI, *Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, c.II, s.345, Ankara 1971.

²² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Haz. Üçdal Neşriyat, c.3, s.845, İstanbul (Tarihsiz)

İ dîn yolunuñ reh-beri şeyhum yoluña cân fidâ
İ hâş erenler serveri şeyhum yoluña cân fidâ

...

Cânda sevün pinhân senün kurbânun olsun cân senün
Derdün bize dermân senün şeyhum yoluña cân fidâ
Oldı saña olan mürîd cümle kemâlile ferîd
Mânend-i Şiblî Bâyezîd şeyhum yoluña cân fidâ
Geldün cihâna şâhvâr sevgün gönüllerde qarâr
Kıldı vü sen olduñ süvâr şeyhum yoluña cân fidâ
Gıtdün civâr-ı hazrete müstağrağ olup rahmete
Yağduñ cihânı hasrete şeyhum yoluña cân fidâ

...

Ol ravza-i pâke yüzün uran Hâkîkî şeksüzün
Kırtardı her ğamdan özin şeyhum yoluña cân fidâ

Hakîki-nâme'de Hz. Peygambere medhiyelerinden başka; babası Şeyh Hâmid'e, biri terci-bend tarzında olmak üzere iki; Hacı Paşa (Hacı Bayram-ı Velî)'ya dört medhiyesi bulunmaktadır. Ayrıca Konya nüshası 334b varâğında yer alan "Rumûz-ı der-medh-i sultân-ı meşâyiğ-i şeyh-i şâh" başlıklı şiiri, Hacı Bayram'ın;

Noldu bu gönlüm noldu bu gönlüm
Derd ü ğam ile taldı bu gönlüm
Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm
Yanmada dermân buldı bu gönlüm²³

dörtlüğüyle başlayan murabbana yazdığı ve yine onun medhinde olan bir nazîredir:

Âyineyem men âyineyem men
Mende görüñ ol rûyı çü mâhı
Dîde-i cânım dîde-i cânım
Göreliden ol çeşm-i siyâhı

.....

Oldı bu gönlüm oldı bu gönlüm
Cennet-i me'vâ bâğ-ı temâşâ
Uralı 'ışkuñ uralı 'ışkuñ
Ravza-i dilde çetr-i sipâhı

.....

²³ Abdurrahman Güzel, *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., s. 302, Ankara (tarihsiz)

‘Işık-ı Hakîkî ‘Işık-ı Hakîkî
Men ne zelîlem şerh idebilem
Sırrını ‘ışkuñ sırrını ‘ışkuñ
Bilmedi hergiz kimse kemâhî

Hakîkî-nâme’de yer alan bir münacâta da sıra ile Şeyh Hâmid’den, Şeyh Safî’den, Hoca Şeyh Ali’den, Şeyh Hacı Paşa’dan bahseder:

Hem beldedeki mesâcidiçün tehlîl içün maḥâmidîçün
Hem ravza-i Şeyh Hâmid’içün üftâdelerüz ‘inâyet eyle
Her ‘abd-i taḫî nakî ḫaḫîçün her mü’min-i müttakî ḫaḫîçün
Hem ‘izzet-i Şeyh Safî ḫaḫîçün üftâdelerüz ‘inâyet eyle
Yüzi şuyı ḫaḫı her velinün hem ‘izzet-i Hoca Şeyh ‘Ali’nün
Hem ḫurbî ḫaḫı eḫaḫ Nebî’nün üftâdelerüz ‘inâyet eyle
Hem rütbet-i Şeyh Hâcî Paşa hem rif‘at-ı Şeyh Şâh ilâhâ
Luḫf id ü kerem i pâdişâhâ üftâdelerüz ‘inâyet eyle²⁴

Bu kişilerden *Tasavvuf Risâlesi*’nde de söz eder²⁵. Sık andığı tasavvufî şahsiyetler arasında ise Şeyh Safiyyüddin-i Erdebîlî, Zünnün, Şibli, Hallâc, Bayezid, Attâr vardır. *Tasavvuf Risâlesi*’nde Mevlâna’dan ve bir yerde de (31b) Yunus’tan söz eder ve onun şu beytini nakleder:

Bir devlüngeç yuva yapar yürür ilden yavrı ḫapar
Doğan elinden şapar zîre elinde murdânı var

Mahabbet-nâme’sinde ise bu kişilerden farklı olarak bir yerde Şeyyâd Hamza’dan bahseder²⁶.

Hâkîkî-nâme’de Halil Baba, Seyyid Haydar, Baba Mûsâ ibn-i Baba Ahmed ve Baba Ahmed adındaki kişilere yazdığı mersiyeleri de bulunmaktadır. Halil Baba, muhtemelen Somuncu Baba’nın manevî oğlu Halil-i Taybî’dir ve Yûsuf-ı Hakîkî’den önce vefat etmiştir²⁷. Kaside nazım şekliyle yazılan bu mersiyenin ilk beş beyti şu şekildedir:

²⁴ Erdoğan Boz, *Haḫîkî Dîvânı Dil İncelemesi*, s. 255 (Basılmamış Doktora tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi 1995.

²⁵ *Tasavvuf Risâlesi*’nde sıra ile andığı tasavvufî şahsiyetler şunlardır: Necmü Dâye, Şeyh Evhadü’ddin-i Kirmânî, Şeyh Attâr, Yunus Emre, İmam Câfer-i Sâdık, Şeyh Safî, Salahaddin-i Reşid, Bayezid, Zünnün, Şibli, Hoca Abdülmelik Serâvî, Cemâleddin Ali, Şeyh Zâhid (Cemâleddin Ali’nin babası), Âhi Ferec-i Zengânî, Hoca Sadreddin, Necmeddin-i Kübrâ, Sultan Hoca Ali, Kösece Şeyh Ömer, Hacı Paşa (Hacı Bayram-ı Veli), Künci Sinan, Cemâleddin Ürmevî, Şeyh Zeyneddin Hafî ve Şeyh Safiyyüddin.

²⁶ Bu isimler için indekse bakılabilir.

²⁷ Ahmet AKGÜNDÜZ, *Somuncu Baba*, s.66, İstanbul 1992.

Dirîgâ sen de mi itdün göç sultân Halîl Baba
Ki ‘âşıklar içinde bir şeh idün cân Halîl Baba
Çara günlüler üstine dirîg odlar mı yağdurduñ
Ki ‘âşıklarun itmişsin yüregin kan Halîl Baba
Seni âh uğramış atmış dirîg ol seyl cân aşup
Niçe işikleri itmişdür ol virân Halîl Baba
Çanı çü şem ‘âşıklar içinde nûr saçduğun
Çanı ol şohbet ol cem‘iyyet-i ihvân Halîl Baba
Çanı çün ‘üd ‘ışk içre yanup ol cân meşâmını
Mu‘attar kılduğun ser-mest olup hayrân Halîl Baba²⁸

Yûsuf-ı Hakîkî'nin *Hakîkî-nâme*'sinde Somuncuoğlu nüshası 23b-25a arasında; Konya nüshası 21a-23b arasında yer alan Farsça şiirlerinden, *Metalî'ul-İman* çevirisinden ve eserlerinde kullandığı iktibaslardan hareketle Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiğini, iyi bir öğrenim gördüğünü, aruz ve şiir bilgisinde devrinin usta şairlerinden hiç de geri kalmadığını söyleyebiliriz.

Yûsuf-ı Hakîkî; Şiblî, Muhyiddin-i Arabî ve Mevlânâ gibi de aşk yolunun yolcusudur. *Mahabbet-nâme*'si ve *Hakîkî-nâme*'de yer alan mahabbet ve sekr konulu manzumeleri de buna yeter bir delildir. Onun bütün eserlerinin temel motifi “aşk-ı hakîkî” dir.

Hakîkî-nâme'den:

Hayret-i ‘ışkıla al bizden bizi
Kendülügümüze luţf eyle koma
Yolda ayıklık çü uyuklık durur
Mest ü hayrân varalum biz dâyimâ²⁹

Bütün eserlerinin ve hayatının tek amacını ise sanki, *Hakîkî-nâme*'den aldığımız, şu beyitte özetler:

‘İşkuñdan ölem diyü ümîd itdüğü bu kim
Men mâte mine'l-‘ışkı fekad mâte şehîdâ³⁰

Yine *Hakîkî-nâme*'den aldığımız aşağıdaki beyiti, edebiyatımızda aşka çağrının belki en güzel örneklerinden biridir:

²⁸ Erdoğan Boz, *Hakîkî Divânı Dil İncelemesi*, s. 329 (Basılmamış Doktora tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, 1995

²⁹ Erdoğan Boz, *Hakîkî Divânı Dil İncelemesi*, s. 261

³⁰ Hakîkî-nâme, Konya nüshası, vr. 59b